

ЎҚУВЧИЛАРНИНГ ҲУНАРМАНДЧИЛИККА ОИД КОМПЕТЕНЦИЯЛАРИНИ РИВОЖЛАНТИРИШ ДИДАКТИК ИМКОНИАТЛАРИ

Қодиров Бахтиёр Эшмурзаевич

*Термиз давлат университети, педагогика фанлари бўйича фалсафа
доктори (PhD)*

Аннотация: Мазкур мақола умумий ўрта таълим мактаблари ўқувчиларининг компетенцияларини рақамли технологиялар асосида ривожлантиришида дидактик имкониятларини очиб беришга бағишланган.

Калит сўлар: технология, трансформация, рақамли технологиялар, аудио-визуал, ахборот технологиялари, дидактик воситалар, ҳунармандчилик.

Аннотация: Статья посвящена открытию дидактических возможностей развития компетенций учащихся общеобразовательных школ на основе цифровых технологий.

Ключевые слова: технологии, трансформация, цифровые технологии, аудиовизуальные средства, информационные технологии, дидактические инструменты, ремесла.

Annotation: This article is dedicated to revealing the didactic potential of secondary school students in the development of competencies on the basis of digital technologies.

Keywords: technology, transformation, digital technology, audio-visual, information technology, didactic tools, crafts.

Жаҳонда таълим тизимини трансформациялаш, рақамли технологиялар (РТ)ни ишлаб чиқиш ва ўқитиш жараёнида қўллаш, фанларнинг методик таъминотини такомиллаштириш, ўқувчиларнинг фанга оид компетенцияларини ривожлантириш, дарсларда анимацион, аудио-визуал воситаларни ҳамда ахборот-коммуникация технологияларини қўллаш бўйича тадқиқот ишлари олиб борилмоқда [8]. Ушбу тадқиқотларда фанларни ўқитишда РТни энг сўнгги педагогик қонуниятлар асосида ишлаб чиқиб, ўқувчиларда ўзига ишонч, фанга қизиқиш, меҳнатсеварлик, ўзгалар меҳнатини қадрлаш, замонавий билим олиш, ҳунар эгаллашга бўлган қизиқиш, мустақил касб танлаш, креативлик хислатларини ривожлантиришда муҳим ўрин эгаллайди. Бу эса технология фанини ўқитишда электрон

ахборот таълим муҳитида фойдаланиш бўйича методик тизимни яратишни тақозо этмоқда.

Технология фани умумий ўрта таълим мактабларининг ўқув режасида амалий фанлар блокидаги фан ҳисобланади. Ҳафталик умумий юкламаси 12 соатни ташкил этади. 1-4-синфларда ҳафтасига 1 соатдан, 5-7-синфларда 2 соатдан, 8-9-синфларда 1 соатдан машғулотлар ташкил этади. Умумий ўрта таълим мактабларида технология фани бошланғич таълим йўналишида умумлашган ҳолда, 5-9-синфларда “Технология ва дизайн”, “Сервис хизмати” йўналишларида ўқитилади [9]. Маълумки, технология фанини ўзлаштириш учун ўқув дастурида белгиланган барча мавзуларнинг негизида халқ ҳунармандчилиги технологиялари элементлари мавжуд.

Ўзбекистон Республикасида таълим узлуксизлиги ва узвийлиги, ўқувчи шахси ва қизиқишлари устуворлигидан келиб чиқиб, уларнинг ёш хусусиятларига мос равишда таянч компетенциялар шакллантирилади.

Технология фанининг халқ ҳунармандчилиги технологияси бўлими 8-синф технология ва дизайн йўналишида 9 соат, сервис хизмати йўналишига 12 соат, 9-синф технология ва дизайн йўналишига ҳам, сервис йўналишларига ҳам бир хил, яъни 8 соатдан ўқув режа бўйича ажратилган. Энг муҳими шундаки, 1-9-синфлардаги ҳар бир мавзу негизида халқ ҳунармандчилигининг элементлари мавжудлиги ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид таянч компетенцияларини ривожлантиришдаги ўрни муҳим эканлигини кўрсатади [8]. Технология фани машғулотларини ўқувчиларга ўқитиш жараёнида ҳунармандчиликка оид таянч компетенцияларни ривожлантиришда рамқамли технологияларни қўллаш ўқувчиларга катта имкониятлар беради.

Таълимнинг қайси босқичида ўқитилишидан қатъи назар, ҳар қандай фаннинг муҳим вазифаларидан бири – айти фан бўйича билимлар тизимини шакллантириш жараёнини таъминлаш. Билимлар тузилмасининг мантиқий-генетик таҳлили асосида билимлар тизимида қуйидаги асосий элементлар ажратилади: илмий далил, тушунчалар, қонунлар, назариялар, назарий

билимларнинг амалий қўлланилиши, оламнинг илмий манзараси. Қайд этилган билимларнинг тузилмавий бирликлари барча табиий ва ижтимоий фанлар учун умумий ҳисобланади. Бу эса, фанлардан электрон қўлланмаларни ишлаб чиқиш ва амалиётда қўллаш кераклигини кўрсатмоқда. Электрон қўлланмалар ранг-баранглиги, кўргазмалиги ва кўрсатмалиги, анимацияларга, аудио-визуал воситаларга бойлиги билан ўқувчиларни ўзига тортади.

Электрон қўлланмаларни яратишнинг дастурий воситалари: электрон ўқув қўллан-маларни яратиш воситаларининг мақсади ва бажарадиган функциялари, техник таъминотга бўлган талаблар, қўллаш хусусиятларини ўз ичига олган комплекс мезонлар бўйича гуруҳларга ажратиш мумкин. Бу мезонларга мос равишда электрон қўлланмаларни яратиш воситаларини кўйидагича синфларга ажратиш мумкин: анъанавий дастурлаш тиллари; умумий мақсадларга мўлжалланган инструментал воситалар; мультимедиа воситалари; гиперматн ва гипермедиа воситалари.

Технология фанини ўқитиш жараёнида ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид таянч компетенцияларини ривожлантиришда РТни яратиш ўқув фаолиятининг кўйидаги турларида қўллаш мумкин: янги назарий материалларни ўрганиш ва баён этишда; назарий ва амалий машғулотларни ташкил этишда; ўрганилган ўқув материалини мустаҳкамлаш, назорат қилиш ва текширишда; ўқувчиларнинг мустақил ишларида; очик дарслар, телеконференциялар, аудиоконференциялар, намунавий машғулотларни ўтказишда; амалий машғулотларда.

Ахборот асрида таълим олувчиларнинг мустақил билим олиш ва амалий фаолият кўникмаларини шакллантириш асосий вазифалардан бири ҳисобланади. Педагоглар ўқувчиларга билим бериш жараёнининг асосий мақсади нафақат билимларни ўзлаштириш, балки ўқувчиларнинг билиш қобилиятларини ривожлантириш ва ижодий салоҳиятини орттиришдан иборат. Таълимда шахсий натижаларга эришиш, таълим олувчиларнинг таълимга мослашиш ресурсларини ривожлантириш шахсга йўналтирилган

таълим жараёнини амалга оширишни, ҳар бир ўқувчи учун алоҳида таълим дастурлари ҳамда йўл хариталарини тузишни талаб этади [2].

Шахсга йўналтирилган таълим ўз моҳиятига кўра, таълим жараёни барча иштирокчиларининг тўлақонли ривожланишларини кўзда тутди. Бу таълимни лойиҳалаштирилади, албатта, маълум бир таълим олувчининг шахсини эмас, аввало, келгусидаги касб танлаш фаолияти билан боғлиқ, ўқиш мақсадларидан келиб чиққан ҳолда ёндашишни назарда тутди [3].

Олиб оборилган психологик-педагогик ва дидактик тадқиқотларда ўқитиш методикасида АКТни қўллаб амалга ошириш зарурлигини, таълим беришда таълим олувчилар қизиқишлари, имкониятлари ва қобилиятларини ҳисобга олиш, уларнинг эркин фикр билдириши ва топшириқларни бажаришда креатив ёндашиш, мавзуга оид маълумотларнинг янги манбаларини эгаллаш, жараён ва объектларни компьютер воситасида моделлаштиришдан фойдаланиш, ўқитишни индивидуаллаштириш ҳамда бошқаларни таъминлайди.

Психологик-педагогик адабиётларда таъкидланишича, турли хил мактаб муҳитидан фарқли, ҳар бир ўқувчининг индивидуал имкониятлари, қизиқишлари субъектив тажрибаси, ўқиш ва реал ҳаётда тўплаган билимларини инобатга олиб, амалга оширилган таълим жараёни самаралироқ ҳисобланади.

Ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини РТда ривожлантириш ахборот-ўқув фаолиятининг мутлақо янги методи.

Д.Маматовнинг фикрича, «электрон ахборот-таълим муҳити» тушунчасини аниқ бир мақсадга йўналтирилган ўқув жараёнини таъминловчи дастурий, ахборот-техник, ўқув-методик тизимлар мажмуи [2].

РТда ўқувчиларнинг ҳунармандчилик компетенциялари қуйидаги типологик белгиларга кўра тавсифланади:

ҳар қандай таълим тизимидаги РТ илмийлик, тизимлилик, изчиллилик ва мураккаб тузилмали объект бўлиб ҳисобланади; РТнинг аниқ бир мақсадга йўналганлик ва тизимлиликка эришиш, тарбияланувчининг таълим-

тарбиявий мақсадларини ўзида мужассамлаштиради; РТ таълим-тарбия ишларининг самарадорлигига таъсир кўрсатувчи омил бўлиши билан бирга унинг ҳунармандчиликка оид қобилиятларини ривожлантириш воситаси ҳам.

Шу билан бир қаторда, РТни таърифлашда бир қанча узаро фарқ килувчи қарашлар мавжуд, жумладан:

шахс билан таълим муҳитининг субъект сифатида узвий боғланган ахборот, техник, ўқув-методик таъминотнинг ташкиллаштирилган мажмуаси; электрон ахборот ташувчилар, виртуал кутубхоналар, тақсимланган маълумот базалари, ўқув-методик мажмуаларини мужассамлаштирувчи компьютер, АКТ интеграцияси асосида қурилган ягона ахборот-таълим муҳити ҳисобланади[12].

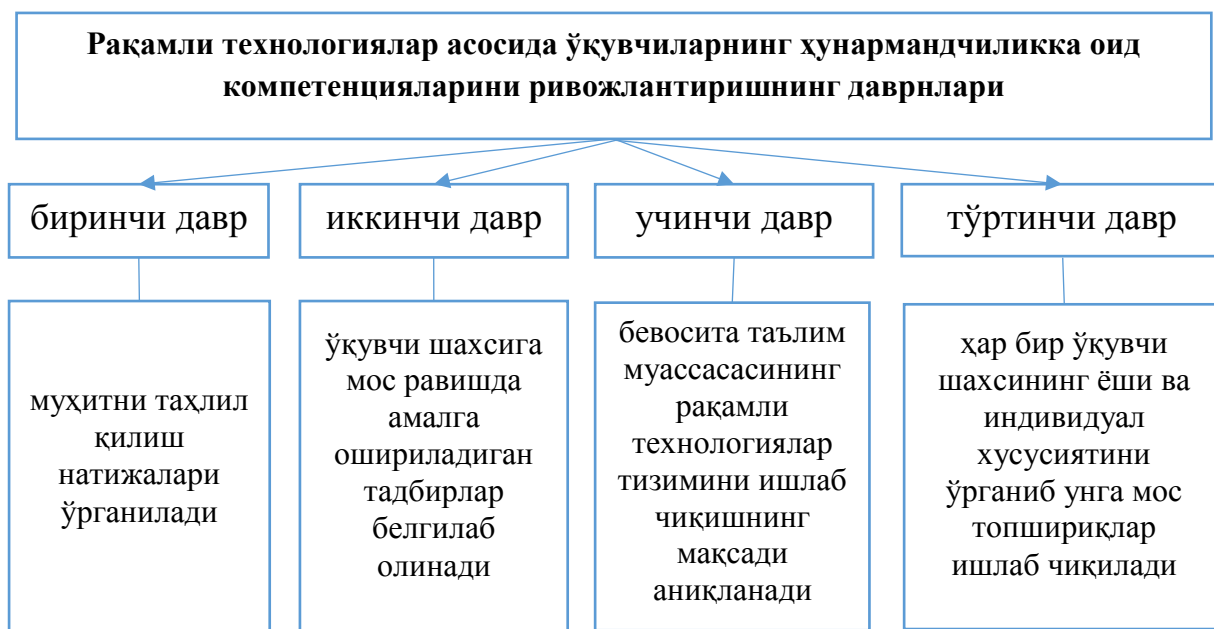
РТни ишлаб чиқишда ва уни бошқаришда тизимли ёндашувни жорий қилиш талаб этилади. Ушбу ёндашувнинг дастлабки босқичида замонавий таълим мазмунига мос равишда таълим муассасаси РТни қўллашнинг мақсади белгиланади [5]. Педагогик фаолиятда таълим мақсади тизимлаштирувчи вазифани бажаради. Айнан белгиланган мақсад таълим мазмуни, мақсади, ташкилий шакллари танлаш учун асос бўлиб хизмат қилади. Замонавий таълимнинг мақсади ДТСлари талабларига мос равишда шакллантириладиган билим, кўникма ва малакалар тизимидан таркиб топиб, у тегишли таълим стандартларида ўз аксини топади [6].

Бундан ташқари, педагогиканинг замонавий талабларига кўра, ўқувчи шахси педагогик жараён объектигина бўлиб қолмасдан, балки унинг субъектига ҳам айланиб бормокда. Бундай ҳолатларда ўқувчи мустақил таълимнинг аҳамияти ортади ва мустақил таълим олишни режалаштириш, Интернет, илмий ҳамда ўқув ахборотларидан фойдалана олиш, электрон ахборот-таълим ресурслари устида ишлаш, замонавий ахборот технологиялари воситалари орқали тақдим этилган мавзуларни ўзлаштириш, электрон дарслик билан ишлаш кўникма ва малакаларни шакллантириш талаб этилади [7].

РТ қуйидаги учта асосий вазифани бажаради:

ташқи муҳит субъектларига замонавий ахборот технологиялари ёрдамида таълим муассасасининг РТ тўғрисида тасаввур ҳосил қилишга ёрдамлашиш; таълим муассасаси ходимларининг ўзаро ҳамкорлигини ошириш ва ўзаро электрон ахборот-таълим ресурслари алмашиши муҳитини юзага келтириш; таълим муассасасида РТ воситасида самарали ахборот алмашинувини ташкил этиш ва бошқариш [8].

РТ асосида умумий ўрта таълим мактабларини ўқувчиларнинг ҳунармандчилик компетенцияларини ривожлантириш мақсадини белгилаш тўртта жараённинг даврий кетма-кетлигини эътиборга олган ҳолда амалга оширилади (1-расм).

1-расм. РТ асосида ўқувчиларнинг ҳунармандчиликка оид компетенцияларини ривожлантиришнинг даврлари.

Умумий ўрта таълим тизимида РТни қўллашнинг мақсади ўқувчиларга ҳунармандчилик компетентцияларни шакллантириш ва улар орқали ижодий қобилиятларини такомиллаштириш билан бевосита боғлиқ ҳолда ишлаб чиқилади. Ўз навбатида ўқувчиларда ҳунармандчиликка оид таянч компетенцияларни шакллантириш ўқувчиларда онгли равишда ўзлари қизиққан касб-ҳунарни танлашга ва кейинги меҳнат фаолияти давомида доимий равишда ўз-ўзини ривожлантириб боришига қаратилган сифатларни таркиб топтиришга алоҳида эътибор қаратилади.

Шу ўринда, умумий ўрта таълим мактабларида РТ асосида электрон муҳитни ташкил этиш хунармандчиликка оид компетенцияларни шакллантириш, таълим жараёнларини ахборотлаштиришни ташкил этиш ва бошқариш педагогик таълимнинг РТни қўллашни, интеграллашган ахборот-таълим ресурсларини яратиш таълим сифатини оширувчи омил сифатида тадқиқ этишни тақозо этади[10].

Юқорида юритилган фикрлардан шундай хулоса чиқариш мумкинки, дарслардаги конструкторлик-технологик фаолият продуктив (ижодий) ва репродуктив (билиш-ижрочилик) фаолиятларини бир-бирига қўшиш йўли билан амалга оширилиши, яъни ўқувчилар техникавий модель ёки асбобни ишлаб чиқиши ёки такомиллаштирилиши мумкин экан. Технология фанидан дарсларини ташкил этишда кўرғазмали методларни қўллаш юқори самара бериши илмий тадқиқот ишларида аниқланган бўлиб, айниқса, у иш-ҳаракат фаолиятини виртуал тарзда намойиш қилиш натижасида ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид таянч компетенцияларининг ижобий таъсир кўрсатади.

Фойдаланган адабиётлар рўйхати

1. Ўзбекистон Республикаси Вазирлар Мақамасининг 2017 йил 6 апрелдаги 187-сон “Умумий ўрта таълим ва ўрта махсус, касб-хунар таълимининг Давлат таълим стандартларини тасдиқлаш тўғрисида”ги қарори билан тасдиқланган умумий ўрта таълимнинг технология фани бўйича малака талаблари асосида тузилган ўқув дастури. Технология, тасвирий санъат, чизмачилик, мусиқа маданияти, жисмоний тарбия. (1-9-синфлар). – Тошкент, 2017.

2. Маматов Д.Н. Электрон ахборот-таълим муҳитида касбий таълим жараёнларини педагогик лойиҳалаштириш. PhD док.дис. –Тошкент, 2017. – 150 б.

3. Мукумова Ф.Х. Thinking motives that encourage students to be creative.In Proceedings of TECHMIND-2021,3rd Global Congress on

Contemporary Sciences & Advancements, organized by E-Cjnference Globe on April 6th -7th, 2021.

4. Олимов Қ.Т. Махсус фанлардан ўқув адабиётлари анги авлодини яратишнинг назарий-услубий асослари.: Пед. фан. докт.... дисс. автореф. – Тошкент, 2005. – 44 б.

5. Қўйсинов О.А. “Improving the methodologies of raising the effectiveness of continuous education on the basis of ensuring content consistency” // «Actual Problems Of Modern Science, Education And Training» Electronic Journal. July, 2021-7/1. ISSN 2181-9750. KHOREZMSCIENCE.UZ

6. Қодиров Б.Э. “Development of basic Competencies of students in crafts in technology lessons” // Yeuropean Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol. 8 No. 4, 2020, Part ISSN 2056–5852

7. Қодиров Б.Э. The role of e-learning yenvironments in developing students' basic craft skills// International Vritual Conference On Innovative Thoughts, Research Ideasand Inventions in Sciences Hosted from Newyork, comJanuary 20 th 2021. – P. 469-470

8. Қодиров Б.Э. Электрон ахборот таълим муҳитида ўқувчиларнинг хунармандчиликка оид таянч компетенцияларини ривожлантириш методикаси. Дис. ... п.ф.ф.д. (PhD) – Термиз.: 2021. – 143 б.

9. Шомирзаев М.Х. Мактаб технология таълимида миллий хунармандчиликнинг спектрал-вариатив компонентларини фанлараро такомиллаштириш. Педагогика фанлари бўйича докторлик (ДSc) дисс. - Тошкент, 2021. – 219 б.

10. Шомирзаев М.Х. Технология фанини ўқитиш жараёнида интерфаол методлардан халқ хунармандчилигида фойдаланиш имкониятлари /Таълим-тарбия контекстида фанлараро синхрон ва асинхрон боғланишлар. Илмий-услубий мақолалар тўплами. – Т.: Noshirlik yog’dusi, 2019. - Б.130-136.

11. Шомирзаев М.Х. Ўзбекистонда миллий хунармандчилик ривожла-нишининг тарихий – ижтимоий асослари / Таълим-тарбия

контекстида фанлараро синхрон ва асинхрон боғланишлар. Илмий-услубий мақолалар тўплами. – Т.: Noshirlik yog'dusi, 2019. - Б.52-57.

12. Шомирзаев М.Х. Каримов И.И. Технология фанини ўқитишда инновацион педагогик технологиялар. Ўқув қўлланма. –Тошкент: Universitet, 2020. -192 б.